

DETE KAO ŽRTVA I KAO IZVRŠILAC U KAZNENOM PRAVU

Prof. dr Zoran Pavlović

*redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija Novi Sad, šef
krivičnogpravnog katedre*

Apstrakt: Današnji položaj deteta u pravosudnom postupku potpuno se razlikuje u odnosu na vreme koje je za nama. Standardi koji se ustavnovljavaju u postupcima u kojima se pojavljuju maloletnici odnosno deca kao izvršioci ili žrtve implementiraju se u domaće zakonodavstvo kroz procesne garancije iz usvojenih međunarodnih dokumenata. Međutim, zahtevi da se u najboljem interesu deteta radi na ujednačenoj primeni u praksi zahteva i ubrzane izmene maloletničkog zakonodavstva. Ovo je moguće postići samo izjednačavanjem prava deteta kao žrtve i deteta kao izvršioca krivičnog dela. Pozitivne obaveze države podrazumevaju i omogućavanje ovim subjektima na jednako postupanje prema njima. To će se ostvariti samo ako se izvrše korekcije u trenutnom maloletničkom zakonodavstvu i krene se u stvaranje sistema zaštite.

Ključne reči: Dete kao žrtva, dete kao izvršilac, jednako postupanje, sistem zaštite.

1. UMETO UVEDA

Deca u pravosudnom sistemu svakog društva su tema koja se kao realnost i potreba danas sve češće nameće jer je rezultat stalnih promena kojima svedočimo. Sa jedne strane, pojavljuje se zahtev za preispitivanjem postojećih granica odgovornosti dece kao izvršilaca kaznenih dela. To nije samo posledica sve prisutnijeg adolescentskog (vršnjačkog) nasilja, ili promena granica u odnosu na prava deteta i njihove odgovornosti. Na to utiču i sve brže promene u načinu života punoletnih osoba i dece, više nego ikada ranije.

Činjenica da se nasilje u poslednje vreme proširilo i na još jedan prostor, ranije u stvarnosti nepoznat, takođe utiče na sve glasnije zahteve da se o temi položaja deteta kao žrtve i kao izvršioca kaznenih dela otvoreno razgovara i pronalaze odgovori. Taj prostor predstavlja virtuelni globalni autoput zvani Internet, a mesto se označava kao društvena mreža. To je mesto u virtuelnom vremenu gde nasilje, pa onda i sprečavanje posledica, izvršioci i žrtve nisu pod dovoljnim nadzorom, posebno zato što se stvari tu odvijaju često nezamislivom brzinom. Ono što u praksi dodatno usložnjava stvari nije samo uzrast deteta, niti neka od prava koja se danas deci daju posebnim zakonodavstvom, već i nedovoljno utvrđena odgovornost dece, roditelja, škole i/ili društva u celini. Od kako je škola postala većinski mesto gde se znanja tek interpretiraju uz periodično testiranje dece o prezentovanim informacijama, a vaspitni momenat je takoreći nestao, pa do promenjene uloge i mesta porodice u

društvu, položaj deteta zasnovan na tradicionalnim postulatima kaznenog pravosuđa ne može da ostane na istom nivou kakav je bio pre samo 10, 15 ili 50 godina.

Dosadašnja pravila krivičnog procesnog prava, inkriminacije, prava i obaveze deteta koje je *u sukobu sa zakonom* moraju da se prilagode navedenim izazovima koji se pojavljuju pred svakim ko je mlađi od 18 godina a dolazi u dodir sa pravosuđem zbog izvršenog prekršaja ili krivičnog dela. Prilagođenost kaznenog zakonodavstva pravima deteta poseban je izazov dakle ne samo procesnog, već i materijalnog kaznenog zakonodavstva. Iako po svojoj prirodi kazneno (i krivično i prekršajno) pravo dolazi *ultima ratio* na kraju životnog događaja kao društveno reagovanje, vezano za prava deteta neophodno je postojanje zaštitnih mehanizama, posebnih procesnih pravila, prilagođenih sankcija i drugih oblika reagovanja na zabranjena ponašanja dece. Dok još uvek nemamo specijalizovane sudove koji bi sudili u porodičnim stvarima (porodični sud) ili sudove koji bi postupali samo u postupcima gde su deca izvršioci ili žrtve, moraju se sagledati mogućnosti kako u postojećim kapacitetima možemo da učinimo što više možemo. Mogu li se objediniti pred jednim sudom i prekršajni i krivični postupci u kojima se pojavljuju deca bilo kako izvršioci ili kao žrtve ne treba da bude utopija, već rešenje koje će odgovarati standardu *u najboljem interesu deteta*.

Pravosuđe u Republici Srbiji moglo je da se podiči sa dobrim zakonskim rešenjem u formi Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, koji je proglašen 2005. godine.¹ Ali ono što je usvojilo tada važeće međunarodne i evropske standarde, danas zahteva promenu, i to kroz pisanje potpuno novog Zakona o pravosuđu za mlade i izmenama u Krivičnom i prekršajnom zakonu radi izmena postojećih inkriminacija kako bi poslužila svojoj svrsi. Viši standardi prihvaćeni iz međunarodnih dokumenata, izmene uslova života, promenjenih uloga žrtve i okrivljenog, ne-odgovarajući institucionalni odgovori i drugo svedoče da je reforma kaznenog zakonodavstva, a posebno maloletničkog kaznenog zakonodavstva neophodna odmah. Razlika između položaja *deteta u sukobu sa zakonom* i pozitivnih obaveza države u tom kontekstu i punoletnih okrivljenih i žrtava, njihovih prava, obaveza i posledica sve je naglašenija.

Posebnosti, vezane za ponašanja sa zabranjenom posledicom u kaznenom pravu, gde su deca subjekti bilo kao žrtve bilo kao izvršioci, imaju svoje kriminološko i krivičnopravno reagovanje. Reč je uvek o detetu, a ne apstraktnoj vrednosti koje se kao takve određuju u zakonodavstvu. Ovo naglašavamo jer se se akademski možemo i složiti o tome šta je dobrobit deteta, ali u postupanju u konkretnim predmetima ovaj standard uglavnom ne dobija odgovor na pitanje šta i koga mi štitimo kroz sudske postupke. Drugim rečima, u postupanju u predmetima gde su subjekti deca uvek moramo primenjivati i teleološko, i istorijsko, komparativno i dogmatsko tumačenje.

Zato je do promena u pozitivnom zakonodavstvu koje se najavljaju (ali ne i realizuju) moguće doći samo kroz multidisciplinarni pristup, ali bez stereotipa ili tvrdih stavova, i kroz prihvatanje zahteva za savremenim rešavanjem svih izazova pred nama. Promene moraju da se zasnivaju na međunarodnim rešenjima,

¹ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 82/2005.

komparativnim pristupom i postojećom tradicijom i zakonodavnim i institucionalnim stanjem. Ali, krenimo redom.

2. JEDAN PRIMER I NEKOLIKO PITANJA U VEZI SA TIM

Pre nepune dve godine, početkom maja 2023. godine u Beogradskoj Oglednoj osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ izvršeno je krivično delo teško ubistvo, za koje se osnovano sumnja da je izvršeno od strane 13. godišnjaka K. K. U do sada najtežem krivičnom delu u Srbiji koje je izvršilo dete, devet učenika i čuvar u školi su lišeni života, a više lica su zadobili teške telesne povrede. Imajući u vidu činjenicu da se radilo o licu koje u vreme kada je delo učinjeno nije navršilo četrnaest godina prema njemu se ne mogu izreći krivične sankcije (član 4. stav 3. Krivičnog zakonika). Snimci nastali posle izvršenog krivičnog dela su distribuirani po društvenim mrežama, gde su se nalazile i informacije koje predstavljaju privatnost pojedinaca, zbog čega se vodi poseban postupak.

Pitanje krivične odgovornosti dečaka K.K. starog 13 godina u vreme izvršenja krivičnog dela, nije tema ovog rada, ali ono otvara drugu temu, a to je postoje li odgovarajuća zakonska i institucionalna rešenja za ovakvu životnu situaciju. Samo pitanje je retoričke prirode, jer je odgovor jasan, jer rešenja u skladu sa načelom zakonitosti nemamo. U krivičnom postupku koji se vodi protiv roditelja dečaka K.K. nije utvrđivano postojanje i drugih dece žrtava ovog strašnog krivičnog dela. Radi se o drugoj deci koji su učenici škole u kojoj se krivično delo desilo. Domaćin društvene mreže (provajder) na kojoj su se pojavili podaci o deci nije odgovarao.

Prvostepenom nepravosnažnom presudom krivičnog veća Višeg suda u Beogradu otac dečaka V.K. je za krivična dela zanemarivanje i zlostavljanje maloletnog lica i krivično delo teško delo protiv opšte sigurnosti osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od 14,5 godina zatvora. M. K., majka dečaka K.K. je za krivično delo zanemarivanje i zlostavljanje maloletnog lica osuđena na kaznu zatvora od tri godine, dok je instruktor streljaštva N.M., koji je dečaka mlađeg od 14 godina podučavao pucanju, u streljani, osuđen na 15 meseci zatvora zbog davanja lažnog iskaza.²

Ova presuda i pravna kvalifikacija ukazala su na pitanje krivičnih dela “protiv dece”. Sadašnje rešenje u krivičnom pravu Srbije poznaje samo krivična dela protiv braka i porodice, iako je više nego jasno da bi sistemsko rešenje za kojim težimo podrazumevalo da se kod povrede detetovih prava mora pronaći pravno dobro koje je zaštićeno u konkretnom slučaju. Sadašnja kvalifikacija zanemarivanje i zlostavljanje maloletnog lica se ne čine kao zadovoljavajuće rešenje. Uz uvodne napomene, ovo daje samoj temi potpuno drugi smisao od onog koji je u našoj akademskoj zajednici trenutno prisutan.

U građanskom postupku situacija nije toliko komplikovana u odnosu na odgovornost – roditelja. Viši sud u Beogradu, doneo je početkom 2025. nepravosnažnu prvostepenu presudu kojom je u parničnom postupku obavezao

² <https://www.bg.vi.sud.rs/vest/4964/doneta-i-javno-objavljena-presuda-u-krivicnom-postupku-protiv-okrivljenog-kecmanovic-vladimira-i-dr.php>

roditelje dečaka K.K., Miljanu i Vladimira Kecmanovića kao i Oglednu osnovnu školu "Vladislav Ribnikar", da porodicama ubijenih u toj OŠ 3. maja 2023. godine, solidarno isplate višemilionske novčane iznose na ime naknade nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove i straha usled smrti bliskog lica. Pravila građanskog (porodičnog) odnosno obligacionog prava su delimično precizna u odnosu na roditelje. Ali, u odnosu na školu nedostaju svi elementi.

U obrazloženju presude, sud je naveo da je tuženi maloletni K. K. odgovoran za štetu koju su tužioci pretrpeli, imajući u vidu da je u trenutku preduzimanja štetnih radnji bio sposoban za rasuđivanje, dok su tuženi Vladimir Kecmanović i Miljana Kecmanović odgovorni s obzirom na to da je u toku postupka utvrđeno da je šteta nastala usled lošeg vaspitanja maloletnika, rđavih primera i poročnih navika koje su mu roditelji dali (odnos prema oružju, odlaski u streljanu i drugo).

Parnični sud je utvrdio da postoji i odgovornost OOŠ "Vladislav Ribnikar" za nematerijalnu štetu koju su tužioci pretrpeli. Tokom dokaznog postupka utvrđeno je da je u periodu koji je prethodio događaju od 3. maja 2023. godine, u postupanju zaposlenih OOŠ "Vladislav Ribnikar", došlo do propusta koji po svojoj pravnoj prirodi predstavljaju štetnu radnju nečinjenja, a koja se sastoji u nepreduzimanju onih radnji koje je standard dužne profesionalne pažnje u konkretnom slučaju nalagao. Takođe, utvrđeno je da OOŠ "Vladislav Ribnikar" odgovara i po osnovu odgovornosti pravnog lica za štetu koju prouzrokuje njen organ u skladu sa odredbom člana 172 Zakona o obligacionim odnosima (ZOO), u vezi sa nezakonitim organizovanjem dežurstava učenika, a koje je pripisano u odgovornost tadašnjem direktoru ove OŠ, kao inokosnom organu.³

U odnosu na građansku odgovornost škole moramo da opravdano postavimo pitanje, u čemu se dovodi u uzročno posledičnu vezu dežurstvo učenika i nastupanje zabranjene posledice. Jer, rešenje po kome se u školama po pozitivnim pravnim propisima ne bave vaspitanjem dece, nego samo obrazovanjem, u trenutku kada u školama nisu previše ovlašćeni ali ni spremni da preuzimaju ulogu vaspitača, bi moralo posebno da se obrazloži u odnosu na odluku parničnog suda u konkretnom slučaju.⁴ Preispitivanjem položaja i uloge škole imaćemo i odgovarajući stav. Ako ne učestvuju u vaspitanju, onda se postavlja i pitanje imaju li oni u pogledu deliktne odgovornosti za štetu koju prouzrokuju deca odgovornost, ili je sve samo na roditeljima.⁵

³ <https://www.nin.rs/drustvo/vesti/71664/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku>

⁴ Pavlović, Z., Petrović, I., (2023) Kažnjivo ponašanje i pravni okvir zaštite prava deteta sa osvrtom na usaglašenost sa evropskim standardima, Kragujevac, u Pravna regulativa usluga u nacionalnim zakonodavstvima i pravu Evropske Unije, 917-939.

⁵ Pavlović, Z. (2023) Građanskopravna (deliktna) odgovornost roditelja (Civil (delict) liability of parents). U: Petrović, Z., Čolović, V., Obradović, D. (ur.) XXVI Međunarodna naučna konferencija Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje. Beograd: Institut za uporedno pravo, Pravosudna akademija, Udruženje za odštetno pravo, pp. 61-73. ISBN 978-86-82582-02-1

Čini se da čitav niz problema koji moraju da se rešavaju tek čeka na reakciju, na sistemskom nivou. Naime, sem pitanja vezana za rešenja u postupanju prema deci koja su izvršioci krivičnih dela i u institucionalnim odgovorima, odgovornosti roditelja i/ili staratelja zbog krivičnih dela prema deci zahteva radikalnu izmenu krivičnog zakonika. Na koji način bi se to izvodilo, moraće da daju odgovore ne samo kazuisti, već i pravna doktrina, ali i sve druge struke relevantne u davanju podrške i zaštiti prava deteta.

Ali, krenimo redom u traženju rešenja. U ovom radu osvrnućemo se na međunarodne standarde, nacionalne propise, ali i pokušati da damo predloge kako da se probaju naći rešenja koja će biti usmerena u pravcu najboljeg interesa deteta.

3. MEĐUNARODNI STANDARDI U ZAŠTITI PRAVA DETETA

Obaveze države i društvene reakcije kada se radi o ponašanjima dece regulisana su sa mnogobrojnim dokumentima. Time su ustanovljeni pravni standardi koji kroz usvajanja specifičnih rešenja idu za tim da se pravilo da su deca nosioci svih ljudskih prava dodatno utvrđuju. Osnovno polazište uređivanja položaja deteta u sukobu sa zakonom sigurno je Konvencija UN o pravima deteta.⁶ Označavanje subjekta ovog rada nazivom dete izvršili smo upravo u skladu sa članom 1. Konvencije, koji kao dete označava "svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, što je istovremeno i pravni standard kako se dete označava u svim zemljama Evrope.

Član 40 Konvencije govori o minimalnim standardima u postupanju sa detetom koje je došlo u sukob sa zakonom, nabrojanjem prava koja moraju biti obezbeđena detetu: načelo zakonitosti, pretpostavka nevinosti, obaveštenje o optužbi i pravna pomoć, postupak koji će da sprovede nepristrasna tela, pravično raspravljavanje, zabranu iznuđivanja iskaza, pravo na žalbu, besplatnu pomoć prevodioca i poštovanje prava na privatnost u svim fazama postupka. (e.g. dečak K.K., bez navođenja njegovog imena i/ili prezimena, kao što smo učinili u datom stvarnom primeru).

Države su u obavezi da odrede minimalnu starosnu dob za kaznenu odgovornost uopšte, alternativne mere sudskim postupcima gde god je to moguće da se ostvari, a svoj deci bez diskriminacije treba omogućiti staranje o njima, nadzor, savetovanje, obrazovanje i drugo. Član 37. Konvencije zabranjuje mučenje i drugo okrutno, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kazne, a deci (svima koji imaju manje od 18 godina) je zabranjeno izricanje smrtne kazne ili doživotnog zatvora bez mogućnosti puštanja na uslovni otpust. Zabranjeno je nezakonito i samovoljno oduzimanje slobode kao i da se pritvaranja dece izvršavaju kao krajnja mera, u što kraćem trajanju. Poštovanje integriteta i dostojanstva deteta prilikom pritvaranja mora se poštovati i kroz razdvajanja od punoletnih lica lišenih slobode, ali i neodložna pravna pomoć.

⁶ Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori broj 15/90
<https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

Članom 34. Konvencije određeno je pravo na zaštitu od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja. Pravo na telesni i i psihički oporavak dece žrtava predviđeno je članom 39., što podrazumeva lepezu usluga, i to od medicinskih, pravnih, obrazovnih, strukovnih i psiholoških.

Centralno mesto konvencije i najvažniji lajtmotiv koji treba da vodi sve organe postupka prema deci i u vezi sa decom treba da je standard člana 3. Konvencije. U svim radnjama nadležnih organa mora se voditi računa o interesima deteta, a države se obavezuju odgovarajućim zakonodavnim i upravnim merama obezbediti odgovarajuću zaštitu uzimajući u obzir dete i za njega odgovornu osobu.

Najbolji interes deteta nije definisan precizno, već kako bismo tuđicom objasnili fluidno, jer to nije moguće unapred odrediti, već se ovaj standard ogleda u svakoj *in concreto* odluci. Radi se o opštem pravilu kojim se rukovode profesionalci pri postupanju sa decom, a ima tri oblika: (materijalno)pravo; osnovni pravni princip u tumačenju i procesno pravilo (Opšti komentar br. 14, t. 4.). Pregledom sudske prakse u maloletničkom pravosuđu u ovom trenutku se svi ovi standardi sprovode, te moguća pojedinačna odstupanja ne znači da ti standardi u primeni nisu ujednačeni, već da mogu čak da služe za primer i drugim pravnim sistemima. Pitanje efikasnosti u primeni ovih pravila nije u neposrednoj vezi sa konvencijom, već sa čitavim nizom organizacionih pitanja u praksi, od kojih smo nedostatak pravosuđa za decu istakli kao jedan od mogućih odgovora.

Sem ovog ključnog dokumenta koji su usvojili skoro svi pravni sistemi i zemlje članice organizacije UN, izdvajaju se i Pekinška, Havanska, Bečka i druga pravila.

Standardna minimalna pravila UN-a za sprovođenje sudskih postupaka prema maloletnicima, odnosno Pekinška pravila (Opšta skupština UN-a, Rezolucija broj 40/33, od 29. novembra 1985.), nemaju obavezujuću snagu, ali su dokument koji daje pravac uređenja maloletničkog pravosuđa ka pravičnom i humanom postupanje u skladu sa dobrobiti deteta u sukobu sa zakonom. Havanska pravila odnosno Pravila UN-a o zaštiti maloletnih lišenih slobode, (Opšta skupština UN-a, Rezolucija broj 45/113, od 14. 12. 1990.), iako neobavezujuća, predstavljaju osnovu minimalnih

standarda u svim situacijama kada su deca u sukobu sa zakonom lišena slobode, a takvo lišenje treba biti tek poslednje sredstvo, u iznimnim situacijama i najkraćeg mogućeg trajanja, u otvorenim ustanovama. Rijadeske smernice UN-a za prevenciju maloletničke delinkvencije (Opšta skupština UN-a, Rezolucija broj 45/112, od 14. 12. 1990. godine) zasnivaju se na pretpostavci da će države članice najefikasnije smanjiti broj dece u sukobu sa zakonom jačanjem i poboljšanjem pomoćnih sistema i kvaliteta života (socijalne zaštite i dobrobiti) dece od detinjstva, do kraja adolescentskog doba. Svako društvo treba da osigura odgovarajući razvoj adolescenata i apostrofiraju politiku prevencije, odnosno uspešnu socijalizaciju i uključenje dece i mladih, uz posebno isticanje značaja obrazovanja. Tokijska minimalna pravila UN-a za mere alternativne institucionalnom tretmanu (nezavodske/neinstitucionalne mere), (Opšta skupština UN-a, Rezolucija broj 45/110, od 14. decembra 1990. godine) određuju sredstva minimalne pravne zaštite svaki put kada se za dete u sukobu sa zakonom koriste mere alternativne institucionalnom

tretmanu i potiču mere pre suđenja koja postoje kroz ovlašćenja tužiocu, a u saradnji s policijom i drugim javnim službama.

Da bi ovo nabranje imalo nekog smisla, ovd ćemo još nabrojati i Bečka pravila ili smernice iz 1997., kao i Preporuku Generalnog sekretara UN i to Opšti pristup UN-a maloletničkom pravosuđu iz septembra 2008. godine.

Time se broj dokumenata na međunarodnom nivou ne završava, ali možemo reći da se sva rešenja nalaze već inkorporirana u naše zakonodavstvo, kako opšte tako i specijalizovano maloletničko zakonodavstvo.

Od dokumenata nastalih u Savetu Evrope, oni prethode ili slede Konvenciju o pravima deteta UN, a ovde bi pomenuli Lanserot konvenciju o zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja (Odbor ministara SE, CETS broj 201, 12.9.2007.). Ovaj regionalni dokument posebno usmeren na zaštitu dece od nasilja seksualne prirode bio je osnov za pojedina krivična dela za zaštitu prava deteta u pravu Srbije. Digitalni svet zbog korišćenja društvenih mreža je postao teritorij pun opasnosti za ugrožavanje prava deteta protiv polnih sloboda, pa se kroz odredbe ove konvencije dolazi i do lakše međunarodne saradnje, ali i izostaju benefiti za izvršioci ukoliko menjaju države gde borave, jer se standardi u postupanju i kažnjavanju smatraju poprilično harmonizovani.⁷ Rezultati u primeni ove konvencije u praksi, kao i kasnijih dokumenata zasnovanih na njoj vide se u sve većem broju optuženih, kao i u permanentnom preventivnom radu sa decom.

Ovde se posebno ističe mogućnost suzbijanja prekogranične viktimizacije, što se ostvaruje kroz primenu Direktive 2012/29/EU i Evropskog parlamenta i Veća od 25.10. 2012.⁸ o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih dela.

S obzirom na činjenicu da u R.Srbiji još uvek nemamo poseban zakon o zaštiti prava žrtava krivičnih dela, centralni propis jeste Zakonik o krivičnom postupku u čijim izmenama i dopunama koje su u pripremi se ostalo tvrdoglavo na stanovištu da se radi o oštećenom, ne uvažavajući stavove savremen nauke. Ti savremeni stavovi govore o razlikovanju žrtve od oštećenog u postupku, o novim pravima žrtve krivičnog dela i druge kaznene radnje, pojedinačne procene te prava na tumačenje odnosno prevođenje.

S obzirom da je u Srbiji zakon o maloletnicima donet 2005. godine, ovde ćemo pomenuti i Direktivu 2016/800/EU Evropskog parlamenta i Saveta o procesnim garancijama za decu koja su osumnjičena ili optužena u krivičnim postupcima. (Službeni list EU, L 132 od 21. maja 2016.) Direktiva se bavi se decom kao posebnom grupom ranjivih okrivljenih, a koja bi kao takva trebala da se redifiniše i u našem zakonu.

Sama Direktiva reguliše tri grupe prava: u prvoj su ošta prava o kojima se maloletnika mora obavestiti odmah uz obaveštenje da je osumnjičen ili optužen. U drugoj su grupi prava o kojima se maloletnika treba obavestiti u najranijoj odgovarajućoj fazi postupka, a u trećoj prava o kojima maloletnici moraju biti

⁷ Pavlović, Zoran (2019) Viktimizacija kroz životne cikluse, str. 31-47, Beograd, IKSI, COBISS.SR-ID 279065100.

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng>

obavešteni u slučaju lišenja slobode. Naša rešenja ne razlikuju ova prava na način kako to radi Direktiva, jer se maloletnik o svakom pravu upoznaje odmah, uz određene izuzetke.

4. SPECIFIČNOSTI REŠENJA U NACIONALNOM MALOLETNIČKOM PRAVU SRBIJE - DETE KAO IZVRŠILAC KRIVIČNOG DELA

Maloletnički delikti su deo opšteg kriminaliteta, i društveni su negativni deo, koji angažuje pažnju većeg broja naučnih disciplina, od prava, sociologije, psihologije, specijalne pedagogije, viktimologije i drugo. Glavna osobina maloletničke delinkvencije jeste životna dob i ponašanje deteta životne starosti od 14 do 18 godina. Rešenja koja imamo u Srbiji nastala su ne samo kao usvajanje međunarodnih standarda već i pravne tradicije još iz vremena prote Mateje i Karađorđevog zakonika, već i Kaznenog zakonika Kneževine Srbije iz 1860, propisa Kraljevine Jugoslavije iz 1929., preko propisa SFRJ pa do usvajanja zakona iz 2005. godine. Rešenja koja su tada usvojena ocenjena su od strane naučne i stručne javnosti kao izuzetno kvalitetna i napredna. Ali, kako smo već naglasili, ubrzani razvoj društva i promenjenih okolnosti ukazuju da je krajnje vreme da se ide ka stvaranju sistema zaštite, uz sve specifičnosti i izazove pred nama.

Razlikovanja i specifičnosti ove kategorije članova društva u odnosu na odrasle, odnosno punoletne, podrazumeva poseban položaj u kaznenom pravu. Zbog svoje nezrelosti, mladi (deca) su upijač negativnog uticaja iz sveta odraslih, jer su povodljiviji, skloniji istraživanjima i bez dovoljno znanja, pa lakše dolaze u sukob sa zakonom. Iako su godine uvek važne za izvršioca krivičnih dela, ovo je jedan od glavnih razloga zašto se maloletničko pravosuđe toliko razlikuje od pravila postupanja prema punoletnim izvršiocima.

A ovakav stav kao o posebno ranjivoj kategoriji trebali bi da imamo i prema deci žrtvama. Donja i gornja granica kod dece služi za razdvajanje odgovornih maloletnika, od onih drugih, i to na način da se u našoj zemlji utvrđuje donja granica krivične odgovornosti od 14 godina, ali ne i ispod toga. Različiti autori u ovom trenutku zastupaju različite stavove, posebno u vezi sa dečakom K.K., koji je u vreme izvršenja imao 13 godina.

Preporuke da se ne ide ispod 12 godina neće rešiti problem, jer se može pojaviti i izvršilac koji će imati 11 godina i 10 meseci, pa se onda postavlja pitanje do koje mere bi tako mogli spuštati granicu. Dakle, mi sama ne problematizujemo pitanje spuštanja granice u vezi odgovornosti, već naglašavamo potrebu pronalaženja zakonskog rešenja i odgovora šta raditi sa decom koja izvrše najteže oblike najtežih krivičnih dela pre 14. godine.

Kažnjavanje na može da bude ispod te granice, ali ni vaspitne mere se ne mogu primenjivati prema njima. Međutim, mora se pronaći adekvatno sistematsko

rešenje gde će se takva deca moći smestiti, ne ostavljajući prostor rešenjima koja nisu unapred predviđena i rešena zakonom, a ne tek odlukom organa postupka.⁹

U smislu materijalnog krivičnog zakonodavstva, posebnost kod postupka prema deci maloletnicima je primena posebnog opsega sankcija, čija je osnovna svrha specijalno preventivna u smislu uticaja na (pre)vaspitanje, zaštitu i razvoj ličnosti. Sankcije generalno traju kraće, nego u odnosu na odrasle odnosno punoletne. Individualizacija podrazumeva rad čitavog niza specijalista određenih profila, koji treba da daju svoje mišljenje u odnosu na konkretno dete.

Maloletnicima se (i mlađim i starijim) za izvršena krivična dela prvenstveno izriču vaspitne mere i vaspitni nalozi, što uz odgovarajuće mere bezbednosti može da ima i vrši preventivni uticaj. Za starije maloletnike moguće je izricanje i maloletničkog zatvora.

U procesnom smislu, tu je prilagođen postupak za decu izvršioce krivičnih dela koji se sprovodi pred posebnim ili specijaliziranim većem i tužiocem za decu, uz učešće tela socijalne zaštite. U procesnom smislu kao najvažniji mehanizam treba naglasiti ulogu javnog tužioca za maloletnike i primenu načela opurtitnetat i drugih mogućnosti za alternativno rešavanje krivičnih stvari.

Ukoliko se pojavi spremnost maloletnika na određene obaveze koje dogovori sa javnim tužiocem, to istovremeno znači i spremnost da se zaključi i sprovede neko od rešenja za punoletne. Dakle, očigledan je stav zakonodavca da je dat primat načelu vaspitavanja a ne načelu kažnjavanja. To svako zaslužuje i dalje našu punu podršku.

5. DETE KAO ŽRTVA KRIVIČNOG DELA

Od humanih tendencija u krivičnim postupcima prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela došli smo u apsurdnu situaciju, da se zanemaruju interesi maloletnih žrtava. To sigurno nije bila namera zakonodavca kada je donosio Zakon o maloletnicima 2005. godine, niti je to intencija autora konvencija. Međutim, u pravljenju ravnoteža u takvim stvarima, često možemo pasti u zamku da ili neopravdano provedemo postupak u korist ili na štetu nekoga od njih. Zato je upravo i jedna od ideja ovog rada da ukaže na svu važnost ovih pitanja.

Opasnosti koje očekuju dete od posledica viktimizacije povećane su u odnosu na punoletne, a naročito jer je povećan i broj krivičnih dela izvršenih na štetu dece. To nije samo zlostavljanje i zapuštanje deteta, zlostavljanje od strane vršnjaka, starijih, posledice direktnog ili indirektnog porodičnog nasilja, različitih oblika seksualnog nasilja, seksualne eksploatacije, računarskih krivičnih dela i drugo. Mnogobrojna su krivična dela koja stvaraju ove opasnosti, a najnovija dešavanja od posledica svedočenjima teškim krivičnim delima, do zapuštanja predstavljaju generatore za stvaranje novih problema.¹⁰

Moraju se uspostaviti standardi zaštite za dete koje je žrtva krivičnog dela, i to sve dece kao osoba koje nisu napunile 18 godina. Osnovna viktimizacija može da

⁹ Pavlović, Z. (2023). Multiple Homicide and the public's perception, The right to life and body integrity 2024-10 | Book chapter, DOI: 10.47152/ns2024.8 ISBN: 9788680756707

¹⁰ https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org/serbia/files/2019-09/modul_14.pdf

preraste u sekundarnu viktimizaciju, a u oba slučaja često se kod deteta žrtve dođe u situaciju da kroz odrastanje i samo postane nasilnik.

U krivičnom pravu prisutno je povećanje broja inkriminacija na štetu dece kao oblika zaštite od viktimizacije. Međutim, kako smo već naglasili u ovom kratkom prikazu nekih specifičnosti u kaznenim postupcima gde su deca izvršioci ili žrtve, vreme je za temeljnu rekonstrukciju. Naime, bez usvajanja novih rešenja iz međunarodnog i evropskog krivičnog prava, nećemo doći do nivoa zaštite koji bi odgovarajući. Ovo naročito može da se tiče zaštite žrtava krivičnih dela protiv polnih sloboda.

Pomeranjem granice zastarelosti na početak punoletstva za prijavljivanjem ovih krivičnih dela na štetu dece dobićemo jedan značajan kvalitet koji trenutno u našem pravu ne poznajemo.

U Republici Srbiji nemamo poseban zakon o zaštiti prava žrtava, tako da se u ovom trenutku moramo osloniti na postojeća rešenja u odnosu na Zakonik o krivičnom postupku, odnosno na sada već po malo zastareo zakon o maloletnicima.

Uz opšta prava koja pripadaju žrtvama, posebno se moraju dodati ali i objediniti sva prava dece žrtava, kao što su tajnost ličnih podataka, posebno pažljivog postupanja prema deci u postupku, isključenje javnosti iz postupka, ali odrediti i sankcije za sve one bez izuzetka, koji krše neka od ovih prava.

Procesna prava žrtve i oštećenog se u našem pravu i razlikuju, tako da se mora regulisati posebnim zakonom ko će da zastupa interese deteta, naročito ako dete ima suprotne interese interesima roditelja.¹¹ Taj staratelj za poseban slučaj mora se pažljivo birati, mora se utvrditi lista staratelja za poseban slučaj, i šta raditi u slučaju kolizije radnji takvog staratelja ili roditelja ako se radi o radnji deteta koje ima više od 16 godina.

6. UMETO ZAKLJUČKA

Ideja ovog rada bila je sumarno prikazati rešenja ali i neke dileme o položaju deteta izvršioca i deteta žrtve krivičnog dela, u međunarodnom i nacionalnom pravu. Pa iako su rešenja uglavnom poznata, pitanja koja se postavljaju kao hitna za rešavanje, nametnula su i samu temu rada. Ova pitanja po prirodi stvari nisu bila poznata autorima pisanja Zakona o maloletnicima 2005., što ne znači da tradicionalna rešenja treba odbaciti, već bi ih u stvari, trebalo nadopuniti sa potrebama koje su se pojavile.

S obzirom na ograničen obim rada sa jedne strane, ali i složenost ove teme sa druge strane, ambicija nam je bila dati samo osnovne pojmove i pitanja, kako bi razvila dalja naučna diskusija. Jer, dete u pravosudnom sistemu je posebno osetljivo pitanje. Krivično pravo koje je po svojoj prirodi represivne prirode, u postupcima prema detetu taj svoj karakter ne može da ispolji. Naime, zaštitni mehanizmi, garantovana prava ili specijalne mere i prilagođene sankcije ne mogu da se upotrebe

¹¹ <https://www.euronews.rs/srbija/aktuelno/161842/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku-za-slucaj-ribnikar/vest>

u postupku prema punoletnim izvršiocima, već samo prema detetu od 14 do 18 godina.

Sa druge strane, najvažniji međunarodni dokumenti već su uključeni u domaće zakonodavstvo. Ali, nacionalna pozicija podrazumeva veliku rekonstrukciju postojećeg stanja.

Počevši od toga da treba bez obzira na trenutno stanje stvari ponovo otvoriti diskusiju o razlozima pro et contra o granicama odgovornosti, zastarelosti, starateljstvu, posebnim pravima deteta i drugo, do potrebe za pravljjenjem posebne glave u Krivičnom zakoniku krivična dela protiv dece (dečijih prava).

Povećana viktimizacija dece ukazuje da je standarde postupanja neophodno podići na viši nivo, jer postojeća rešenja ipak ne daju zadovoljavajuće odgovore.

Normativno i realno zastupanje i postavljanje viših standarda znači preformilsanje inkriminacija koje trenutno primenjujemo, promenu procesnih uloga i naziva, ali ne samo u pojmovnom nego i u sadržinskom smislu.

Zato se ne bez razloga, insistira na stvaranju sistema zaštite u Zakonu o maloletnicima (žrtvama i izvršiocima). Odlučivanje u maloletničkim predmetima zahteva ujednačen pristup prema svakom maloletniku odnosno detetu kako bi se osiguralo pravo na pravično suđenje i poštovalo pravo na zaštitu jednakosti pred zakonom. Ujednačen pristup uz primenu principa u najboljem interesa deteta može dati dobre rezultate upravo ako su i žrtve i izvršioci u jednakoj poziciji. Mi ovde ne insistiramo na penalnom populizmu, već naprotiv smatramo da treba raditi na ujednačenom pristupu svim subjektima postupka.¹²

Tek tada možemo očekivati da ćemo imati odgovore i na pitanje, šta raditi sa detetom koje nema 14 godina, a izvrši neko od najtežih krivičnih dela koja se deštavaju. Ona nisu izuzetak, već se ponavljaju, kopirajući svet odraslih. Isključivo je država ta, koja raspolaže sa monopolom sile, da preuzme odgovornost u vezi sa pravima deteta pred pravosuđem, a koja se odnosi na zamenu neprava pravom, a nepravde pravdom za sve, u granicama zakona i načela pravnosti.

Literatura

- Pavlović, Z., Petrović, I., (2023) Kažnjivo ponašanje i pravni okvir zaštite prava deteta sa osvrtom na usaglašenost sa evropskim standardima, Kragujevac, u Pravna regulativa usluga u nacionalnim zakonodavstvima i pravu Evropske Unije, 917-939.
- Pavlović, Z. (2023) Građanskopravna (deliktna) odgovornost roditelja (Civil (delict) liability of parents). U: Petrović, Z., Čolović, V., Obradović, D. (ur.) XXVI Međunarodna naučna konferencija Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje. Beograd: Institut za uporedno pravo, Pravosudna akademija, Udruženje za odštetno pravo, pp. 61-73. ISBN 978-86-82582-02-1
- Pavlović, Z. (2023). Multiple Homicide and the public's perception, The right to life and Body integrity 2024-10 | Book chapter, DOI: 10.47152/ns2024.8 ISBN: 9788680756707
- István, G.L., Z. Pavlović., (2024), Penalization of begging and european standards, Thematic Conference Proceedings of International Significance, Penal populism and impact on

¹² István, G.L., Z. Pavlović., (2024), Penalization of begging and european standards, Thematic Conference Proceedings of International Significance, Penal populism and impact on the work of institutions, ed: M. Matić Bošković, J. Kostić., ISBN 978-86-80756-74-5 (IKSI) DOI: 10.47152/penalpopulism2024

the work of institutions, ed: M. Matić Bošković, J. Kostić., ISBN 978-86-80756-74-5 (IKSI) DOI: 10.47152/penalpopulism2024

Pavlović, Zoran (2019) Viktimizacija kroz životne cikluse, str. 31-47, Beograd, IKSI, COBISS.SR-ID 279065100.

Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori broj 15/90)

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 82/2005.

<https://www.nin.rs/drustvo/vesti/71664/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku>

<https://www.euronews.rs/srbija/aktuelno/161842/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku-za-slucaj-ribnikar/vest>

<https://www.bg.vi.sud.rs/vest/4964/doneta-i-javno-objavljena-presuda-u-krivicnom-postupku-protiv-okrivljenog-kecmanovic-vladimira-i-dr.php>

<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng>

<https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2019-09/modul_14.pdf

CHILD AS VICTIM AND PERPETRATOR IN CRIMINAL LAW

Dr. Zoran Pavlović

Professor et dr honoris causa

Abstract: *The current position of a child in judicial proceedings differs significantly from the past. The standards established in proceedings where minors or children appear as perpetrators or victims are implemented into domestic legislation through procedural guarantees from adopted international documents. However, the demand for working in the best interest of the child for consistent practical application also calls for expedited amendments to juvenile legislation. This can only be achieved by equalizing the rights of the child as a victim and the child as a perpetrator of a criminal offense. The positive obligations of the state also imply ensuring equal treatment for these subjects. This will only be accomplished through corrections in the current juvenile legislation and the creation of a protection system.*

Keywords: *Child as a victim, child as a perpetrator, equal treatment, protection system.*